

REGISTAR MUZEJA I ZBIRKI U VLASNIŠTVU VJERSKIH ZAJEDNICA

Želimir Laszlo

Muzejski dokumentacijski centar

Zagreb

Sažetak:

Govoriti o povijesti hrvatskog naroda, o njegovoj povijesti umjetnosti, o pismenosti i književnosti nemoguće je bez onog dijela baštine kojeg nazivamo sakralno blago, sakralna baština.

Povijest Hrvata neraskidivo je povezana s vjerskim zajednicama: katoličkom crkvom, pravoslavnom, židovskom, protestantskom zajednicom jer o sve one čuvaju blago koje svima nama pripada kao kulturno nasljeđe, zato je bilo za očekivati da će se osamostaljenjem Hrvatske poklanjati veća pažnja tom dijelu kulturnog nasljeđa. Na žalost to se nije dogodilo. To se posebno odnosi na onaj dio baštine koji bi trebao biti okrenut javnosti i svakome dostupan, (crkveni muzeji, zbirke, riznice). U cijelom Zagrebu ne može se pogledati ni stoti dio crkvenog blaga.

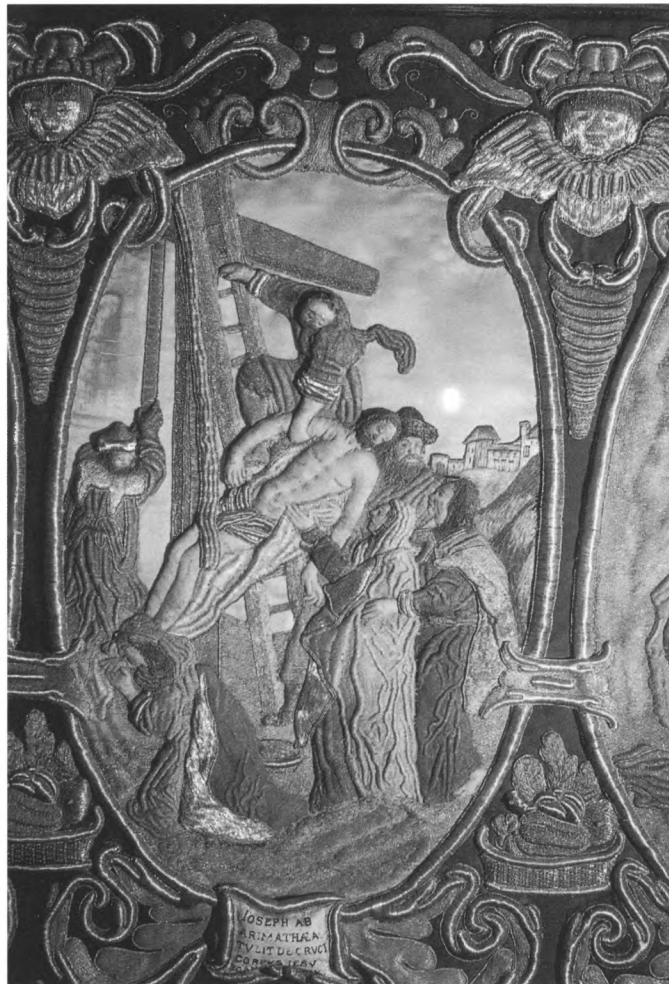
Konzervatorska služba nema ni elementarni popis muzeja i zbirki u vlasništvu vjerskih zajednica u Hrvatskoj, država nema nikakvu kulturnu politiku prema ovome segmentu kulturne baštine, a ne postoji ni organizirana stručna pomoć vjerskim zajednicama.

Po ugledu na sličan Registar koji postoji za muzeje i galerije u Hrvatskoj, razrađen je program izrade Registra muzeja i zbirki u vlasništvu vjerskih zajednica, jer svaka pomoć mora početi od sličnog registra ili popisa.

Kako bi se prikupilo što više podataka odlučili smo se za anketni postupak. Ankete su u suradnji s Biskupskom konferencijom poslali svima za koje se zna ili pretpostavlja da imaju zbirku, riznicu ili muzej.

Prispjela su 43 odgovora što je 36% od postojećih. To je dobar odgovor jer vjerske zajednice nemaju direktora, tajništva, stručnog osoblja za ovakav oblik suradnje.

Rad na Registru je trajan posao jer ga treba stalno doradivati kao i Registar muzeja.

Riznica zagrebačke katedrale, Božji grob, vez, J.N.Stoll, 1659.
snimio: Želimir Laszlo

Govoriti o povijesti hrvatskog naroda, o njegovoj povijesti umjetnosti, o blagu i dragocjenostima, o pismenosti i književnosti - posve je nemoguće i besmisleno bez onog dijela naše baštine kojeg nazivamo sakralno blago, sakralna baština ili crkveno blago. Povijest Hrvata neraskidivo je povezana s vjerskim zajednicama. U prvom redu s Katoličkom crkvom i njenim odvojcima - rimokatoličkom i grkokatoličkom zajednicom, koje čuvaju najveći dio naše baštine, ali se ne bi smjelo zaboravljati židovsku, srpskopравoslavnu ili, primjerice, protestantsku zajednicu, jer i one, doduše, u nešto manjem opsegu, također čuvaju blago koje nam svima kao kulturno naslijeđe pripada. Svi arhivi, biblioteke, inventari crkava, riznice, zbirke i muzeji čiji su vlasnici vjerske zajednice nisu samo činjenice vjerskih zajednica, nego baština svih nas, cijelog društva. Naš kulturni identitet je za njih neraskidivo vezan.

Zbog svega toga bilo je očekivati kako će se osamostaljenjem Hrvatske tom važnom i po identitet nacije presudnom dijelu baštine poklanjati puno veća briga i pažnja negoli je to bio

slučaj u Jugoslaviji. Na žalost, to se nije dogodilo. Većina nas stručnjaka koji se profesionalno bavimo poslovima zaštite tzv. pokretnih spomenika kulture, što je jedan od kompliciranih stručnih termina čije značenje obuhvaća i crkveno blago, bila je tvrdo uvjereni kako za nj dolaze bolji dani, bolja vremena. No, ona nisu došla. Dok je važnost poglavito Katoličke crkve u društvenom životu postala općepriznata i dok su TV, radio i novine pune razgovora sa svećenicima, prijenosa misa i mnogih vijesti iz katoličke vjerske zajednice, dotle su pokretni spomenici kulture iste te zajednice dobrim dijelom ostali u sjeni i na marginama općeg interesa. Posebno se to odnosi na onaj dio baštine koji bi trebao biti okrenut javnosti i svakome dostupan. Uz inventare crkava to su bez dvojbe crkveni muzeji, zbirke i riznice. Kako stojimo s njima u odnosu na susjedne zemlje? Loše, vrlo loše. Dok u Austriji, Italiji pa i Mađarskoj postoji mnoštvo crkvenih muzeja, muzejčića, izloženih zbirki, koji zajedno s drugim muzejima čine dio kulturne ponude i slike nekoga grada, u nas - primjerice, u Zagrebu, koji u posljednje vrijeme s ponosom zovemo metropolom - trenutačno je javnosti dostupna samo jedna stalna izložba, ona posvećena blaženom Alojziju Stepincu. Nema ni jednog muzeja a niti stalnih izložaba, zapravo nema ni povremenih. Riznica katedrale je samo rijetkima dostupna, Dijecezanski muzej je zatvoren već desetljećima, Muzej Srpske pravoslavne crkve također, izložbe u židovskoj zajednici su povremene, a i kada ih ima, onda samo rijetki znaju za njih. Uostalom, u cijelom Zagrebu ne može se pogledati ni stoti dio crkvenog blaga koji se u njemu čuva. No, ne samo to. Još je tužnije što ni konzervatorska služba, a još manje drugi, nemaju ni elementarni popis muzeja i zbirki u vlasništvu vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Onda nije čudno što ni vjerske zajednice same, ni država, ma kako to čudno zvučalo, takvog elementarnog popisa nemaju.

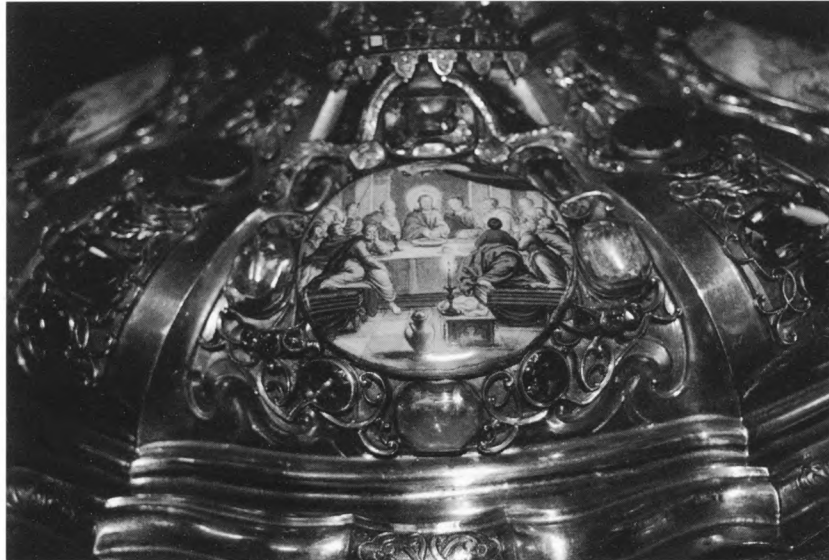
Naravno, jasno je da ono malo postojećih muzeja, velik broj potencijalnih muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica zaslužuju, unatoč svemu, našu posvemašnju pažnju i stručni tretman. Teret stručne pomoći, a i svega drugoga uglavnom je svaljen na službu zaštite spomenika kulture ili prepušten njoj. Konzervatorske i restauratorske službe shodno svojim relativno skromnim mogućnostima nastoje vjerskim zajednicama pomoći. No, to ni izdaleka nije dovoljno. Država ne samo da nema konzistentnu kulturnu politiku prema ovom segmentu kulturne baštine, nego nema nikakvu. Nakon potpisivanja sporazuma s Vatikanom možda se ovakvo stanje barem za Katoličku crkvu promijeniti. Konzistentnu politiku prema svojoj baštini nema ni Katolička crkva sama. Do sada je ona s pravom, zbog nacionalizacije imovine poslije II. svjetskog rata, tražila da zaštitu, konzervaciju, restauraciju i prezentiranje spomenika kulture u njenom vlasništvu financira, a često i obavi

država. Kako će biti dalje - tko zna? No to je stvar budućnosti - trenutačno nitko se u muzejskoj struci ozbiljno i organizirano, izuzev naravno časnih pojedinaca, ne bavi muzealnim poslom čuvanja i prezentacije crkvenog blaga, pogotovo ne planski u cijeloj Hrvatskoj. Ne postoji organizirana stručna pomoć vjerskim zajednicama. Konačno sama konzervatorska služba i ne može pomoći u svim aspektima zaštite i prezentiranja zbirki. Zato su i rezultati sporadični, pa i rijetki. Muzeji se često libe prihvatiti ovog posla jer imaju previše drugog posla u vlastitoj kući, nadležne uprave općina, gradova, županija i republike, također uglavnom drže kako to nije njihov posao, a služba zaštite spomenika kulture ionako sve ne stigne, a i nema dovoljno stručnjaka za tzv. pokretne spomenike. Kako je to bilo nekada u Jugoslaviji tako je, na žalost, ostalo i sada u Hrvatskoj. Mi ni dandanas nemamo ni elementaran popis crkvenih muzeja i zbirki, a kamoli plana razvoja ovih važnih ustanova. Za takvo stanje vjerske zajednice često odgovornost svaljuju na državu i njene službe, a država pak na vjerske zajednice. Hoće li se i kada ovaj svojevrsni zatvoreni začarani krug negdje prekinuti za sada nije moguće predvidjeti.

Zbog svega toga Muzejski dokumentacijski centar pokušava učiniti ono za što vjeruje da može i da će biti na opću korist. Razrađen je program izrade Registra muzeja i zbirki u vlasništvu vjerskih zajednica, po ugledu na sličan koji postoji za muzeje u Hrvatskoj. To je prvi korak u stjecanju uvida u broj ovih zbirki i muzeja kao i u desetak najvažnijih podataka o njima. Svako planiranje poboljšanja stanja u Hrvatskoj za takve muzeje i zbirke mora početi od takvog ili sličnog registra ili popisa. Pretpostavka je da su one podjednako važne i ravnopravne muzeološke činjenice kao i svi drugi (državni) muzeji i zbirke. Ako znamo da crkva ne raspolaže sa stručnjacima - muzealcima, konzervatorima i restauratorima - onda je jasno kako netko izvan nje mora voditi stručnu muzejsku brigu o njima. To je valjda nešto što nitko neće, barem na ovoj općenitoj razini, sporiti. Europske zemlje imaju službe koje pomažu vjerskim zajednicama u njihovim muzejskim i konzervatorskim poslovima. Ponegdje su one locirane u službi zaštite (Bavarska), a ponegdje u muzejima (Nizozemska). Modela, dakle, ima više, ali mi ne samo da nemamo model, nego, vjerovali ili ne, nemamo ni elementarni popis.

Iako popisivanje može na prvi pogled izgledati lagan i samo formalno-administrativni posao, tome nije tako.

Prvi se problem javlja pri definiranju što je to od blaga vjerskih zajednica sadržano u pojmovima zbirka i muzej. Pravih crkvenih muzeja koji bi po Zakonu o muzejima bili registrirani kao muzejske ustanove - nema. No, Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru zaslužuje biti tretiranom kao pravi muzej unatoč tome što u svom naslovu nema riječ muzej niti je po

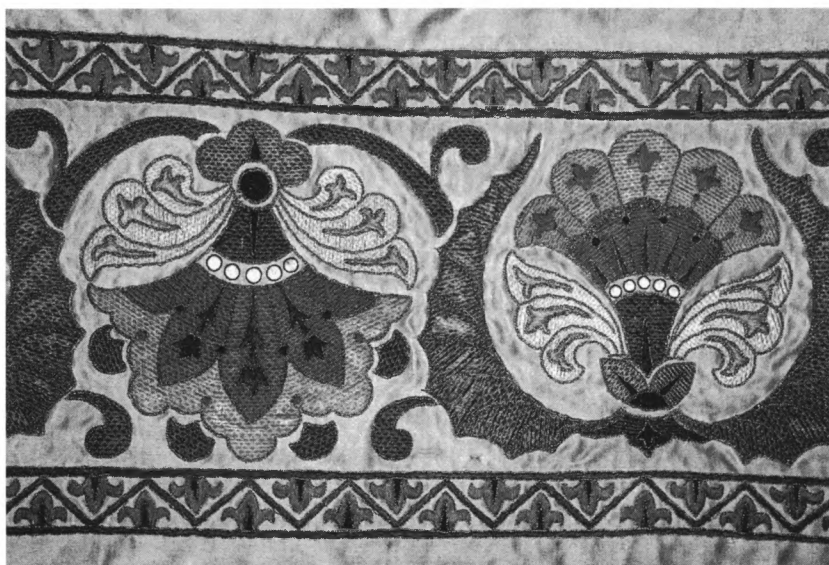

*Riznica zagrebačke katedrale, detalj baroknog kaleža
snimio: Želimir Laszlo*

zakonu osnovana kao muzej. S druge strane Dijecezanski muzej u Zagrebu ponosno se zove muzejom, a osim izrazito vrijednih i značajnih zbirki nema nijednu drugu značajku muzeja - nema stalnih ni povremenih izložaba, nema zaposlenih, nema zgradu, a nema ni edukativnu, znanstvenu ili sakupljačku djelatnost. Što dakle uvrstiti u registar kao zbirku ili muzej? Po kojem kriteriju? Treba li u registar uključiti sve značajnije nakupine vrijednih predmeta ili ne? Oprema, inventar nekih crkvenih ponutrica kao što su oltari, propovjedaonice, ispovjedaonice, klupe, zidne, oltarne ili ostale slike, skulpture, svijecnjaci, kandila... prave su zbirke umjetnina. Treba li često i pedesetak vrijednih predmeta koji se čuvaju u sakristiji tretirati kao zbirku?

U nekim slučajevima da, a u drugima ne. To ovisi o namjerama vlasnika, mišljenju stručnjaka i onog vječnog trebalo bi. Trebalo bi sve predmete takvih zbirki popisati, stručno obraditi, izložiti... Većina takvih zbirki su tek potencijalne prave zbirke. One će, pretpostavlja se, tek biti muzealizirane. Zbog svega toga kriteriji po kojima se neki skup predmeta u vlasništvu vjerskih zajednica uvrštava u naš registar nisu strogo definirani i tu u budućnosti treba očekivati promjene. Neke će zbirke iz registra ispasti, a neke ćemo naknadno uvrstiti.

Labavi kriteriji dopustili su nam da sve što je do sada prepoznato, ili što bi se, po našoj ili nečijoj drugoj procjeni, moglo smatrati muzejom ili zbirkom u registar uvrsti. Iz registra

*Zbirke grkokatoličkog sjemeništa i župe sv. Ćirila i Metoda, Zagreb,
crkveni tekstil, detalj
snimio: Želimir Laszlo*

smo dosljedno isključili važne dijelove kulturne baštine vjerskih zajednica kao što su inventari crkava, arhivi i biblioteke. Dijelom zato što bi nas njihovo uključivanje rasplinulo u širinu, a dijelom i zato što su za neke od njih nadležne druge institucije kao što je, primjerice, za arhive nadležna arhivska služba ili za knjižnice knjižničarska. Takav postupak ne znači kako ponutrice crkava ne bi trebalo muzeološki obraditi i vidjeti koliko i kako muzejska znanja mogu pomoći, jer su one često doista pravi muzeji, ali je izvjesno da je to za sada samo teorijska iluzija.

Kako bismo prikupili što više relevantnih podataka, odlučili smo se za anketni postupak. Anketa je raspisana po cijeloj Hrvatskoj. Izgled anketnog upitnika nekoliko je puta razmatran na komisiji MDC-a za registar i konačno je definiran i korigiran nakon obrade prispjelih podataka.

U provedbi ankete prvo smo se obratili Biskupskoj konferenciji, koja nas je uputila na biskupe i poglavare redova. Obratili smo se i njima, a kada odziv na anketu nije bio dostatan, anketne upitnike smo poslali svima za koje smo pretpostavljali da imaju zbirku, muzej ili riznicu. Prispjela su 43 odgovora što je 36% od ukupno 120 jedinica. U obrasce registra uneseno je 118 jedinica. Dvjesto jedinica poslani su anketni upitnici, ali je iz odgovora na njih ustanovljeno da zbirke u tim zajednicama ne postoje. Odziv vjerskih zajednica ocjenjujemo kao vrlo dobar zato što u vjerskim zajednicama nema stručnog osoblja, nema direktora i tajništva. Vjerske zajednice često nisu osobito zainteresirane za ovakav oblik suradnje - svećenici su danas prezaposleni, a ponekada ni svijest o važnosti zbirke nije uvijek dovoljno prisutna. Anketa ne donosi nikakve novčane ili bilo koje druge trenutačne koristi, i što je možda najvažnije, svima je već dosta kojekakvih anketa i upita.

Podatke dobivene anketom treba uzeti kao verificirane, jer su ih ispunili i za njih potpisom svjedoče vlasnici, odnosno za zbirke i muzeje odgovorne osobe unutar vjerske zajednice.

*Zbirka grkokatoličkog sjemeništa i župe sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, slika: sv. Nikola
Snimio: Želimir Laszlo*

U registar smo, dakako, unijeli i podatke iz drugih izvora i to kako slijedi:

- popis sačinjen u MDC-u 1996. godine
  - podaci prikupljeni anketom MDC-a 1978. godine
  - podaci preuzeti iz izvještaja: Grad Zagreb, Zbirke u vlasništvu vjerskih zajednica, MDC, Zagreb, svibanj 1997. godine
  - podaci preuzeti iz: Izvještaja za svaku obrađenu jedinicu u Osiječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji, Istraživanje stanja crkvenog blaga, MDC, Zagreb, 1996. godine.
  - podaci preuzeti iz registracija pokretnih spomenika kulture (podaci su preuzeti samo iz evidencije registracija Ministarstva kulture, Državne uprave za zaštitu kulturne baštine, centrale u Zagrebu)
  - podaci Ž. Laszla (od prijašnjeg posla u Državnoj upravi ili prikupljenih telefonskim kontaktima s pojedinim konzervatorima i muzealcima).
- Ove podatke treba uzeti s manjom ili većom zadržkom, neki od njih su starijeg datuma, a neki izvori i nisu posve pouzdani. Za svaku obrađenu jedinicu izvori podataka su posebno navedeni.

Neke jedinice su označene upitnikom (?). On označava one jedinice za koje nije sigurno treba li ih se smatrati zbirka ili one to nisu. To se treba utvrditi naknadnom provjerom. Takvih upitnika u registru ima ukupno sedam.

Obrazac registra nije prilagođen automatskoj obradi podataka iako bi, po mom skromnom sudu, podatke trebalo moći i automatski pretraživati.

Registar je za sada samo za internu uporabu jer svi podaci još nisu dovoljno provjereni i vjerodostojni. Dostupan je samo u Muzejskom dokumentacijskom centru i u Ministarstvu kulture, Upravi za zaštitu kulturnih dobara u Zagrebu.

Što bi na registru trebalo dalje raditi?

Trebalo bi provjeriti podatke unesene u registar i uvesti njegovu godišnju reviziju.

To je trajan posao jer registar treba stalno doradivati, baš kao što se to čini s Registrom muzeja.

Podatke bi trebalo prvo provjeriti u nadležnim povjerenstvima Uprave za zaštitu kulturne baštine, a potom i na terenu. Od poslova koji bi trebali slijediti po uhodavanju registra spomenut ću potrebu istraživanja dokumentiranosti i uvjeta čuvanja predmeta u zbirka i muzejima u vlasništvu vjerskih zajednica, sa svrhom izrade programa dokumentiranja nedostatno dokumentiranih zbirki i programom pomoći u njihovoj preventivnoj zaštiti. Ovaj dio posla je za grad Zagreb napravljen ali bez ikakva odjeka. MDC je izradio izvještaj za grad Zagreb¹ u kojem je obuhvaćen i dio o dokumentiranosti i stanju zaštite i preventivne zaštite.

Tu podatke imamo, ali se ništa ne poduzima. Upravo suprotno, programi koji su trebali slijediti Izvještaj odbijeni su i nitko nije zainteresiran za njihovo financiranje.

Slična situacija je i s dijelom na sličan način obrađenih zbirki i muzeja u vlasništvu vjerskih zajednica u Slavoniji².

Izvještaji su dostupni u knjižnici MDC-a.

Što će se dalje događati s Registrom vidjet će se, ali moje je mišljenje kako - unatoč otporima, nesporazumima i protivljenjima mnogih, unatoč prebacivanju odgovornosti s jednih ustanova na druge, unatoč žmirenju države - ne samo da bi trebalo poraditi na registru i njegovu dopunjavanju, nego i proširiti stručni rad i pomoći vjerskim zajednicama, kako su to već davno uradile mnoge zemlje Europe.

Bilješke:

1. Elaborat MDC-a: Grad Zagreb - zbirke u vlasništvu vjerskih zajednica: izvještaj o svakoj obrađenoj jedinici (muzeji, zbirke, riznice i inventari). Izvještaj sačinio: Ž. Laszlo, suradnici T. Cukrov, R. Saračević Wurth, D. Ratković, Zagreb, 1997. g. Dostupno u biblioteci MDC-a.
2. Elaborat MDC-a: Istraživanje stanja crkvenog blaga u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji s prijedlozima programa zaštite i prezentacije. Izvještaj sačinio Želimir Laszlo, Istraživanje proveli: M. Fruk i Ž. Laszlo, Zagreb, 1996. g. Dostupno u biblioteci MDC-a.

Summary:

The Register of Museums and Collections Owned by Religious Communities

In speaking about the history of the Croatian people, their history of art, literacy and literature is impossible without referring to that part of the heritage that we call the religious heritage.

The history of the Croats is firmly intertwined with religious communities: the Catholic Church, the Orthodox Church, and the Jewish and Protestant communities, since they preserve treasure that belongs to all of us in the form of the cultural heritage. It is for this reason that it was to be expected that Croatia would, after gaining independence, devote greater attention to this part of the cultural heritage. Unfortunately, this did not happen. This is particularly true of that part of the heritage that should have been open to the public and accessible to all (church museums, collections, and treasures). In Zagreb, only a hundredth part of the religious treasure can be seen. The conservation service has no list of museums and collections owned by religious communities in Croatia, the state has no cultural policy toward this segment of the cultural heritage, and there is no organised expert assistance to religious communities.

Taking as its model the Register of museums and galleries in Croatia, a programme for establishing the Register of Museums and Collections Owned by Religious Communities, since any form of assistance must start from such as register or list.

In order to collect as much information as possible, we have decided to send out questionnaires. In co-operation with the Conference of Bishops, questionnaires were sent to all those who are known to have, or for which it is supposed that they have a collection, treasury or museum.

We received 43 replies, 36 % of the number of questionnaires sent out. This is a good reply rate since religious communities have no managers, secretaries or professional staff devoted to this form of co-operation. Work on the Register is an ongoing job, since it needs to be continuously updated, just like the Register of museums.